

Олена Боряк

**УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКЕ
ПОГРАНИЧЧЯ В ПОЛІ
СОЦІОГУМАНІТАРНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Із розвитком історичної регіоналістики зростає інтерес до історії кордонів і порубіжних територій, а відтак дедалі актуальнішим стає звернення до суміжних галузей гуманітарних знань. Історіографія вивчення ареалу українсько-білоруського порубіжжя свідчить про ефективність комплексного погляду на складні етнічні процеси, що відбуваються на цих територіях. Такий підхід дозволяє оцінити фактичні наслідки змін політичних, географічних, діалектних і, загалом, культурних кордонів для їх населення. Проте глибинне розуміння етнокультурних процесів, що відбуваються на просторі українсько-білоруського пограниччя, неможливе без вивчення особливостей духовної культури його населення.

Ключові слова: Україна, Білорусь, пограниччя, етнічні території, культурні кордони, ідентичність.

Початок активного дослідження кордонів і дотичних до них територій як ареалів перетину різних культур припадає на кінець ХІХ – початок ХХ ст. Серед тих, хто долучився до цієї тематики, слід згадати насамперед засновника школи антропогеографії – німецького географа Фредериха Ратцеля, який висунув ідею взаємозв'язку процесу еволюції народів з географічним середовищем, а також французького географа Рауля Блашара, який в кордонах трьох держав – Франції, Бельгії та Нідерландів побачив єдиний антропогеографічний комплекс. Крім того, знаковою для даної тематики стала доповідь американського історика Ф. Дж. Тернера під назвою: "Значення фронтиру для американської історії", яку він виголосив 1893 р. на історичному конгресі в Нью-Йорку. Саме від цієї події у науковий обіг було запроваджено термін "фронтір", первинне значення якого пов'язувалося з періодом освоєння вільних земель на Заході США. Через півстоліття ця ідея з'явилася в праці британського історика, соціолога та культуролога Арнольда Тойнбі, який вказав на наявність фронтиру й у Північній Європі¹. З часом усталилося ширше трактування фронтиру як зони міжцивілізаційного, полікультурного впливу

¹ Про дискусії щодо поняття «фронтір» див.: Поверх кордону: концепція прикордоння як об'єкт дослідження. Форум / Б. Куцмані, А. Каппелер, В. Кравченко, Л. Вульф, С. Плохій, К. Браун, С. Леп'явко // Україна модерна. – К. : Критика, 2011. – Чис. 18 : Пограниччя. Країни. Периферії. – С. 71-77.

та взаємодії². Нині під терміном "фронтир" розуміють радше простір самопізнання і усвідомлення власної ідентичності, точку або, ширше, територію перетину просторових (так само, як часових, ментальних тощо) утворень, ніж просто кордон, межу чи простір кроскультурних взаємодій з "іншим"³.

У повоєнний час до проблеми етнічного кордону звернулися радянські етнографи. Значною мірою це обумовлювалося ідеологічними чинниками – актуальними ставали питання післявоєнного устрою в Європі, зокрема у зв'язку зі входженням північної частини Східної Пруссії (з 1946 р. – Калінінградської області) до складу Російської РФСР (частини тодішнього СРСР), а невдовзі – з передачею Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР (1954 р.). У цьому плані показовою є поява праці П. Кушнера "Етнічні території та етнічні кордони" (1951 р.). Додамо, що Кушнер (Кушныр) був професійним революціонером, належав до покоління старих більшовиків (член партії з 1905 р.), викладав у Комуністичному університеті ім. Я. Свердлова. У післявоєнні роки він став головним учасником наукового проекту, що в умовах суворої секретності було запроваджено Інститутом етнографії Академії Наук СРСР у Секторі етнічної картографії і статистики. За час існування проекту (до початку 1950-х рр.) тут було підготовлено більше 30 крупномасштабних карт. Зауважимо, що після публікації монографії сам Кушнер кардинально змінив напрям своїх наукових зацікавлень, і етнічні кордони його більше не цікавили⁴.

Заслугу Кушнера слід вбачати в тому, що ним було поставлено питання про актуальність етногеографічних досліджень та необхідності розробки поняття "етнічний кордон" як умовної лінії розселення народів (або етнічних груп), яку можна позначити на етнографічній карті. Крім того, йшлося про вплив на етнічний кордон національних культур, що стикаються на цій лінії у процесі історичного розвитку. Розглядалися питання методики визначення національного складу в контактній зоні, особливостей застосування методів картографії тощо.

² Кочан В. М. Проблема границ и пограничья в социокультурных исследованиях конца XIX – XX вв. // Социальная философия и философия истории. – 2007. – № 3. – С. 66–79; *Водотика Т.* Теорія фронтиру та її пізнавальні можливості у контексті історичної регіоналістики // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. – 2012. – Вип. 6. – С.101–114; *Венгерская В.* Маркирование отличий и солидарности населения Полесского и Подольского фронтиров в XIX в.: феномены и дилеммы идентичностей // Перекрестки. – Вильнюс. – 2011. – № 3-4. – С. 251-273 та ін.

³ *Донских С. В.* Пограничье как проблема современной белорусской науки / С. В. Донских // Народы, культуры и социальные процессы на пограничье: мат. междунар. науч.-практ. конф. (Гродно, 22–23 февраля 2010 г.). – Гродно : ГрГУ, 2010. – С. 103.

⁴ *Альмов С. П.* Кушнер и развитие советской этнографии 1920–1950-е годы. – М.: ИЭА; 2006. – С. 30. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/5374556>.

Варто звернути увагу на той факт, що вже в середині 1950-х років російські дослідники опинилися перед дилемою. З одного боку, П. Кушнер рішуче засуджував так званий "мажоритарний" метод, що застосовувався в етнічній картографії, коли територією, приналежною тому чи іншому народові, вважався той простір, на якому цей народ складав більшість⁵. Хибність такого підходу він вбачав в ігноруванні інтересів національних меншин, що мешкали на відповідній території – адже він вступав у протиріччя із Декларацією прав людини, прийнятою Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. З іншого боку, дослідник не відкидав принцип визначення народності за такими ознаками як походження, мова, матеріальна культура, побут, вірування. Він називав це "реалістичним" методом і стверджував, що такий підхід дозволить виявити "реально існуючі етнічні особливості" людини⁶. Кушнер став одним з перших радянських етнографів, який визначив національну самосвідомість як один із провідних етнічних маркерів. Відповідно, етнічні процеси для нього – це зміни, що відбувались за усіма етнічними ознаками. При тому, і це також показово, у руслі марксистсько-ленінського вчення він доводив, що в міру денаціоналізації та асиміляції (в тому числі шляхом запровадження двомовності та проникнення в побут чужих звичаїв і навичок) контури етнічних кордонів почнуть розмиватися. Так, починаючи з другої половини ХХ ст., пограничність почала осмислюватися не стільки як стан, скільки процес. Вона стрімко набувала ідеологічного забарвлення.

У цьому зв'язку істотне значення має європейський досвід вивчення проблем ідентичності, запроваджений у Західній Європі ще на початку 1980-х років як в етнологічних, так і філософських та соціологічних розвідках. Останні засвідчили тенденцію переходу від осмислення й використання термінів "ідентичність" та "пограниччя" в одному контексті – до вивчення етнічних процесів, що відбуваються на цих теренах, на рівні регіональної та національної специфіки етнокультурних традицій. На першому етапі йшлося про окремі регіони, у подальшому – про узагальнення та осмислення отриманих результатів. Французький етнолог Жан Кюїзенє, тематичні студії якого були опубліковані українською мовою ("Етнологія Європи" та "Етнологія Франції"), став одним із західноєвропейських дослідників, хто звернув увагу на етнічні процеси в пограничних регіонах, національну специфіку та міжкультурні взаємини різних народів, зокрема й в Україні⁷.

⁵ Кушнер (Кнышев) П. И. Этнические территории и этнические границы. Труды института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая / Отв. ред. С. А. Токарев. – М. : Изд-во АН СССР, 1951. – Новая серия. Т. XV. – С. 11-12.

⁶ Кушнер (Кнышев) П. И. Этнические территории... – С. 42.

⁷ Кюїзенє Ж. Етнологія Європи. – К., 2005; Кюїзенє Ж. Етнологія Франції. – К., 2007.

У цьому контексті українсько-білоруське, так само як і білорусько-українське пограниччя є особливим об'єктом наукового дослідження. Культурні характеристики цих територій неможливо розглядати без урахування українського, білоруського, а також російського факторів. Унаслідок усіх масштабних територіальних змін, що супроводжувались обставинами як реальної, так і умовної пограничності, населення відповідних пограничних теренів виявилось втягнутим в складні процеси етнічної ідентифікації. Звідси – унікальність українсько-білоруських етнічних земель, передусім – прикордонної українсько-білоруської зони.

Унікальність українсько-білоруського пограниччя полягає насамперед в існуванні вздовж північного кордону України широкої смуги змішаних українсько-білоруських говорів. Видатний український мовознавець Всеволод Ганцов ще 1928 р. відзначав, що "...провести межу поміж українською і білоруською мовними територіями так же важко, як і на якомусь іншому з допіро названих узграниччів, бо ніде також межі й немає. Всюди маємо широку територію говорів перехідних, що в різних комбінаціях і з різними варіаціями еднають в собі характеристичні особливості однієї з цих мов з особливостями другої. ... Єдине, що тут зможе зробити лінгвіст-діалектолог, це встановити зони поширення більш-менш однотипних перехідних говорів, відзначивши межі поширення головних, найбільш характеристичних для котроїсь з цих мов рис на сусідню мовну територію"⁸. Відповідні діалектологічні та лексичні студії переконливо засвідчують, що порубіжна зона справді є своєрідною перехідною зоною білорусько-українського мовного ареалу. Вона доволі чітко відокремлена пучками ізоглос від основних масивів як білоруських, так і українських говорів. Фактично, це окремий етномовний ареал, що кваліфікується дослідниками як північне (поліське) наріччя української мови⁹.

Чималий досвід проведення досліджень у сфері етнокультурних процесів на пограниччі набутий як українськими, так і білоруськими, а також російськими науковцями. Етнокультурні зв'язки українців і білорусів на матеріалах весільної обрядовості розглянуті у працях українського етнологіста Г. Т. Пашкової¹⁰. Проведення ареальних досліджень у зоні Білоруського Полісся, спрямованих передусім на вивчення духовної культури, стало пріоритетним для колективу вчених під керівництвом Н. І. Толстого та

⁸ Ганцов В. М. Діалектичні межі на Чернігівщині // Чернігів і північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали. – К., 1928. – С. 262-280.

⁹ Див.: Атлас української мови: У 3-х т. – Т. 1.: Полісся, Наддніпрянина і суміжні землі. – К. : Наукова думка, 1984.

¹⁰ Пашкова Г. Т. Етнокультурні зв'язки українців та білорусів Полісся (на матеріалах весільної обрядовості / Г. Т. Пашкова. – К. : Наукова думка, 1978.

С. М. Толстой¹¹. Питанням традиційно-побутової культури росіян і білорусів у зоні російсько-українського прикордоння загалом і весільним традиціям, зокрема, присвячене дослідження Л. Чижикової¹². Серед праць з ареалогії, що спираються у тому числі на матеріали, зафіксовані на пограничних територіях, варто назвати доробок Т. О. Листової, присвячений сімейним обрядам, поширеним на російсько-білоруському пограниччі¹³. Варто згадати також дослідження російського колеги В. Темушева. На основі аналізу різноманітних джерел ним локалізовано населені пункти на ділянці кордону між Чернігівською та Гомельською областями, опубліковано 12 карт, що унаочнюють особливості формування російсько-білоруського пограниччя¹⁴.

Вирішення проблеми ідентичності, зокрема на основі розв'язання питань співвідношення політичних та етнічних кордонів, взаємозв'язку між етнічною та громадянською ідентичністю, критеріїв формування етнічної ідентичності стають дедалі актуальнішими. У цьому контексті феномен пограниччя, як українсько-білоруського¹⁵ чи білорусько-російського¹⁶, так і російсько-білорусько-українського¹⁷, став об'єктом спеціальних наукових розробок¹⁸. Були визначені питання особливої ваги, серед яких: історико-лінгвістичний погляд на українсько-білоруське пограниччя¹⁹,

¹¹ Див., напр.: *Толстой Н. И.* Материалы к Полесскому Этнолингвистическому атласу. Опыт картографирования / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Славянский и балканский фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне. – М.: Наука, 1986. – С. 3-44.

¹² *Чижикова Л. Н.* Русско-украинское пограничье. История и судьбы традиционно-бытовой культуры. – М.: Наука, 1988.

¹³ *Листова Т. А.* Семейные обряды русско-белорусского пограничья в контексте этнополитической истории. XIX – начало XXI вв. Автореферат. – М., 2006.

¹⁴ *Темушев В. Н.* Гомельская земля в конце XV – первой половине XVI в. Территориальные трансформации в пограничном регионе. – М.: «Квадрига», 2009.

¹⁵ *Бондаренко Г. Б.* Етнокультурні паралелі в пострадянському розвитку України та Білорусі // Слов'янський світ. – К., 2010. – Вип. 8. – С. 194-204.

¹⁶ *Белорусско-русское пограничье. Этнологическое исследование / Отв. ред. Р. А. Григорьева, М. Ю. Мартынова.* – М.: Изд-во РУДН, 2005.

¹⁷ *Крылов М. П.* Региональная и этнокультурная идентичность в российско-украинском и российско-украинско-белорусском порубежье: историческая память и культурные трансформации / Крылов М. П., Гриценко А. А. // Лабиринт. – 2012. – № 2. – С. 28-42.

¹⁸ *Кухаронак Т. І.* Беларуска-ўкраінскія этнакультурныя ўзаемадзеянні традыцыі харчавання // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. II. – Мінск: Права і эканоміка, 2011. – С. 391-398.

¹⁹ Див., напр.: *Назарова Т. В.* Украинско-белорусская языковая граница в районе Нижней Припяти // Вопросы диалектологии восточнославянских языков. – М., 1964. – С. 124-140.

етнофольклорний²⁰ і культурологічний аспекти вивчення проблеми національної самоідентифікації, збереження мови та культури, впливи асиміляційних процесів тощо.

Локалізації і визначенню конкретних меж Поліського регіону, зокрема, із залученням широкого діалектологічного матеріалу, було спеціально присвячено ґрунтовну розвідку М. Глушка²¹. У своїх міркуваннях дослідник спирається на той факт, що українські території (до українського кордону) пролягають не тільки в межах поширення північного (поліського) наріччя, – за І. Матвіясом²² і С. Бевзенком²³, а й окремо – середньополіського говору (як складової північного наріччя) – за М. Никончуком²⁴. Саме такий підхід було покладено в основу виділення середньої частини Полісся (як Середнього або Центрального Полісся). Яскраво виражені "поліські риси" при розгляді родильної обрядовості українців простежила Н. Гаврилюк²⁵, весільної обрядовості – І. Нессен²⁶, народної метеорології – О. Васянович²⁷, народної медицини – І. Ігнатенко²⁸, традиційного одягу – Л. Пономар²⁹ та ін.

²⁰ *Брыцына А.* Да характарыстыкі сюжэтнага складу народнай прозы ўкраінска-беларускага памежжа: Зарычненскі і Ракітнаўскі раёны Ровенскай вобласці // Беларускі фальклор. Матэрыялы і даследаванні. Вып. 1. – Мінск : Беларуская навука, 2014. – С. 126-136.

²¹ *Глушко М.* Середнє Полісся у системі етнографічного районування України: локалізація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.) // Вісник Львівського університету. Сер. істор. – 2008. – Вип. 43. – С. 15-33.

²² *Матвіяс І. Г.* Українська мова і її говори. – К. : Наук. думка, 1999. – С. 33.

²³ *Бевзенко С. П.* Українська діалектологія. – К. : Вища школа, 1980. – С. 204.

²⁴ *Никончук М. В.* Лексичний атлас Правобережного Полісся. – К.; Житомир : Держ. картограф. фабрика, 1994; Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов / М. В. Никончук, О. М. Никончук. – Житомир : РВВ облполіграфвидав, 1990.

²⁵ *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры: по материалам родильной обрядности украинцев. – К.: Наукова думка, 1981.

²⁶ *Несен І.* Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина ХІХ – ХХ ст.). – К., 2005.

²⁷ *Васянович О. О.* Народна метеорологія українців Центрального Полісся кінця ХІХ – початку ХХІ ст. Автореферат. – К., 2007.

²⁸ *Ігнатенко І.* Народна медицина українців Середнього Полісся. – К. : Вид-во «Інтелектуальна книга», 2014.

²⁹ *Пономар Л. Г.* Етнографічний атлас одягу українсько-польсько-білоруського порубіжжя: проблеми картографування та інтерпретації // Матеріали до української етнології : щорічник. Збірник наукових праць. Вип. 10 (13) . – К., 2011. – С. 365-370.

Окремо слід згадати тематичний випуск часопису "Пам'ятки України: історія та культура", присвячений Берестейщині. Матеріали, вміщені в ньому, зокрема розвідки Ю. Лози, Ю. Гаврилюка, Ф. Клімчука та ін., були першим ґрунтовним історико-лінгвістичним дослідженням цієї тематики за роки незалежності України³⁰. Результатом наукової співпраці українських і білоруських етнологів став випуск "Білоруська етнологія" як окреме число журналу "Народна творчість та етнологія". Вміщені в ньому матеріали І. Чаквіна, Г. Касперович, О. Гурко, Т. Кухаронак прояснили розуміння сучасних підходів білоруської академічної громади до етногенетичних, етнодемографічних та етнокультурних процесів, що відбуваються в Білорусі³¹.

Певним кроком у дослідженні такої тематики стала поява колективного збірника статей російських і білоруських дослідників "Белорусско-русское пограничье" (2005 р.). Автори дійшли спільного висновку про те, що в матеріальній та духовній культурі мешканців білорусько-російського пограниччя обабіч кордону спостерігається подібність, своєрідний "бікультуризм" як специфічна риса контактної зони. Виявлені ними численні аналогії обрядових явищ та цілих культурних комплексів у сукупності дозволяють говорити про наявність на цих землях окремої етнокультурної зони (поруч з існуванням транскордонних регіональних культурних варіантів)³².

Про актуальність теми свідчить і факт запровадження науково-дослідного проекту Інституту мистецтвознавства, етнографії та фольклору ім. К. Крапиви НАН Білорусі під назвою: "Полісся: пограниччя, яке об'єднує народи"³³. Питання мови та культури, діалектології та діалектів прикордонних регіонів, зокрема Берестейщини, Столінщини³⁴ розглянуто також у міждисциплінарних збірниках³⁵.

Найповніший аналіз етапів становлення методу картографування на українських теренах представлений у праці Н. Гаврилюк, спеціально присвяченій родильній обрядовості українців³⁶. Власне, і сама

³⁰ Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – № 3-4.

³¹ Народна творчість та етнографія. Білоруська етнологія = Беларуская этналогія; Byelorussian ethnology. – 2009. – № 6.

³² Белорусско-русское пограничье. Этнологическое исследование / Отв. ред. Р. А. Григорьева, М. Ю. Мартынова. – М. : Изд-во РУДН, 2005.

³³ Веды: наукова інформаційна аналітична газета Білорусі. – 2006. – № 30.

³⁴ Моўнакультурная прастора Берасцейшчыны : зборнік навуковых артыкулаў / – Брэст : Альтернатива, 2010; Жлоба С. Этнакультурныя мікрарэгіёны на Століншчыне / Жлоба С., Корнеў П. // Моўнакультурная прастора Брэсцка-Пінскага Палесся : зб. навук. артыкулаў : [у 2 ч.] – Брэст : Альтернатива, 2011. – С. 105-109.

³⁵ Культура беларускага пагранічча: Тэматычны зб. навук. прац. Кніга 5. Культура беларуска-українска-расійскага сумежжа / Пад рэд. С. А. Яцкевіча ; Ул. Дз. Кнігі. – Мазыр : МазДП імя Н. К. Крупскай, 1999.

³⁶ Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры...

праця української дослідниці стала чи не першим і, крім того, надзвичайно вдалим досвідом систематизації та типологічного аналізу широкого емпіричного матеріалу. За роки, що відділяють нас від виходу цієї монографії, досвід етнографічного картографування, як матеріальної, так і духовної культури слов'ян, збагатився завдяки новим розробкам українських дослідників (див., зокрема, уже згадані праці Л. Пономар, І. Несен, О. Васянович).

Робота з ареального вивчення поліської культурної традиції, зокрема за допомогою методу етнокультурного картографування, була започаткована Микитою Толстим (разом з українськими та білоруськими колегами) у 80–90-х роках ХХ ст.³⁷ Його учні та послідовники, зокрема Л. Виноградова, Г. Кабакова, Т. Агапкіна, А. Плотнікова та ін., активно розробляли цей дослідницький напрямок упродовж наступних десятиліть³⁸. Було розвинуто концепцію етнолінгвістичного атласу, його основних принципів і завдань, тобто йшлося про географічне проектування різноманітного матеріалу (не тільки культурної термінології, але й сфери обрядів та вірувань) передусім на теренах Полісся, його типологічного аналізу.

До українсько-білоруського пограниччя в контексті етнолінгвістичного картографування звернулась і відома російська дослідниця С. Толстая. На її думку, запровадження "гуманітарного картографування", відкриває додаткові можливості вивчення територіальних різновидів і форм культурних явищ, їх географічного поширення для створення надійного підґрунтя реконструкції давньої культури³⁹.

Варто наголосити на важливості копіткої польової і дослідницької праці українського етнолога О. Нагорнюка, зокрема з визначення географії поширення особливостей поховальних знаків (передусім – надгробних знаків) на території північної Волині та Рівненщини. Крім того, дослідник провів глибоке картографування поширення на теренах Українського та Білоруського Полісся (на межі Західного і Середнього Полісся) таких етнографічних явищ як: скатертинанастільник (якою застеляли могилу), рослина *sempervivum hirtum*

³⁷ Див., напр.: Толстой Н. И. Этнокультурное и лингвистическое изучение Полесья (1984–1994) // Славянский и балканский фольклор / Этнолингвистическое изучение Полесья. – М. : «Индрик», 1995. – С. 5-20.

³⁸ Див., напр.: Проблеми сучасної ареології. – К. : Наукова думка, 1994; Плотникова А. А. Этнолингвистическая география Южной Славии. – М. : «Индрик», 2004.

³⁹ Толстая С. М. Семантические категории языка культуры. Очерки по славянской этнолингвистике. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – С. 35. Вона ж: Етнолінгвістичне картографування в зоні українсько-білоруського пограниччя // Dzieje Lubelszczyzny. T. VI. Między Wschodem a Zachodem. Cz. IV. Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim. Pod. red. J. Bartmińskiego i M. Łesiowa. – Lublin, 1992. – S. 77.

(місцева назва на захід від Горині – "скочки", "секачики", на схід від Горині – "грибутки", "горбуткі", "рібутікі", "риботочки", мірка (яку викладали на могилу), надгробок-колода, надгробок-стовп (дошка), дитячі надгробки-колиски, гілки на могилах померлих раптовою смертю або самогубців⁴⁰.

Картографування етнокультурних явищ, виявлення їх ареальної картини залишається надійним способом координації результатів дослідження слов'янської духовної культури. Втім, слід пам'ятати і про те, що уявлення про культурний ландшафт формується передусім глибинними регіональними дослідженнями – ретельною фіксацією фактографічного матеріалу по окремих фрагментах народної культури. Монографічний опис елементів духовної культури, здійснений на регіональному рівні, є надійним підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Як бачимо, у сучасних умовах етнологічні дослідження українсько-білоруського пограниччя як особливого простору, історія якого відзначається спадкоємністю, відсутністю глобальних природних і суспільних катаклізмів, які могли б розірвати неперервний історичний ланцюг етномовного і культурного розвитку мешканців цих територій, набуває особливого значення. Вони покликані знайти відповіді на питання щодо визначення меж суцільної етнічної території українців, у тому числі – етнічних меж "граничних" українських земель. Його вирішення дасть приріст наукових знань, а відтак наблизить розв'язання багатьох теоретико-методологічних проблем історії України.

БОРЯК Е. Українско-белорусское пограничье в поле социогуманитарных исследований. С развитием исторической регионалистики растет интерес к истории границ и пограничных территорий, все более актуальным становится обращение к смежным отраслям гуманитарных знаний. Историография изучения ареала украинского-белорусского пограничья свидетельствует об эффективности комплексного взгляда на сложные этнические процессы, происходящие на этих территориях. Такой подход позволяет оценить фактические последствия изменений политических, географических, диалектных и, в общем, культурных границ для их населения. Однако глубинное понимание этнокультурных процессов, происходящих на этих территориях, невозможно без изучения особенностей духовной культуры населения.

Ключевые слова: Украина, Беларусь, пограничье, этнические территории, культурные границы, идентичность.

⁴⁰ Див., напр.: *Нагорнюк О. А.* Картографування поховально-поминальної атрибутики на межі Західного і Середнього Полісся // Проблеми етномузикології. – 2011. – Вип. 6. – С. 104-112. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Petnomuz_2011_6_21.pdf.

BORIAK H. Ukrainian-Bielorussian Borderness in the Framework of Social and Human Studies. Interest to the history of borders and border territories increases with the development of historical regional studies. Therefore, research of adjoining spheres of humanitarian studies is becoming more actual. Historiography of Ukrainian-Bielorussian borderness research indicates about effectiveness of complex view on complicated ethnical processes that take place on these territories. This approach allows evaluating actual results of the shifts of political, geographical, dialect and in general cultural borders for their population. But deep understanding of ethno-cultural processes that take place in space of Ukrainian-Bielorussian borderness is impossible without study of peculiarities of spiritual culture of population.

Keywords: *Ukraine, Bielorrussia, borderness, ethnic territories, cultural borders, identity.*

References

- Alymov S. P. (2006). *Kushner i razvitie sovetskoj etnografij 1920–1950-e gody*. Moskva: IEA. Retrieved from <https://www.academia.edu/5374556>. [in Russian].
- Atlas ukrains'koi movy. (1984). Vol. 1. Polissia, Naddniprianschyna i sumizhni zemli*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Bevzenko S. P. (1980). *Ukrains'ka dialektolohiia*. Kyiv: Vyscha shkola. [in Ukrainian].
- Bilorus'ka etnolohiia – Byelorussian ethnology. (2009). *Narodna tvorchist' ta etnografii*, 6. [in Ukrainian].
- Bondarenko H. B. (2010). Etnokul'turni paraleli v postradians'komu rozvytku Ukrainy ta Bilorusi. *Slov'ians'kyj svit: Zbirnyk naukovykh prats', (8)*, 194-204. [in Ukrainian].
- Brytsyna A. (2014). Da kharaktarystyki siuzhetnaha skladu narodnaj prozy wkrainska-belaruskaka pamezhzha: Zarychnens'ki i Rakitnawski raiony Rovens'kaj voblastsi. In *Belaruski fal'klor. Materyialy i dasledavanni. Issue. 1.* (pp. 126-136). Minsk: Belaruskaiia navuka. [in Belarusian].
- Chizhikova L. N. (1988). *Russko-ukrainskoe pogranich'e. Istorija i sud'by traditsionno-bytovoju kul'tury*. Moskva: Nauka. [in Russian].
- Donskikh S. V. (2010). Pogranich'e kak problema sovremennoj belorusskoj nauki. Abstracts of Papers *Narody, kul'tury i social'nye processy na pogranich'e (Grodno, 22–23 fevralya 2010 g.)*. (pp. 102-105). Grodno : GrGU. [in Russian].
- Gavrilyuk N. K. (1981). *Kartografirovanie yavlenij dukhovnoj kul'tury: po materialam rodil'noj obryadnosti ukraincev*. Kiev: Naukova dumka. [in Russian].
- Grigor'ev R. A. & Martynov M. Yu. (Ed.). (2005). *Belorussko-russkoe pogranich'e. E'tnologicheskoe issledovanie*. Moskva: Izdatelstvo RUDN. [in Russian].
- Hantsov V. M. (1928). Diialektychni mezhi na Chernihivschyni. In *Chernyhiiv i pivnichne Livoberezhzhia. Ohliady, rozvidky, materialy.* (pp. 262-280). Kyiv. [in Ukrainian].
- Hlushko M. (2008). Serednie Polissia u systemi etnografichnoho rajonuvannia Ukrainy: lokalizatsiia, mezhi (za materialamy naukovykh doslidzhen' druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.) *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seria Istorija, (43)*, 15-33. [in Ukrainian].

Ihnatenko I. (2014). *Narodna medytsyna ukrainsiv Seredn'oho Polissia*. Kyiv: Intelktual'na knyha. [in Ukrainian].

Kiuzen'ie Zh. (2005). *Etnolohiia Yevropy*. Kyiv: In-t mystetstvoznavstva, fol'klorystyky ta etnolohii im. M. Ryl's'koho NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Kiuzen'ie Zh. (2007). *Etnolohiia Frantsii*. Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, fol'klorystyky ta etnolohii im. M. T. Ryl's'koho NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Kochan V. M. (2008). Problema granic i pogranych'ya v sociokul'turnykh isledovaniyakh konca XIX – XX vv. *Visnyk Sevastopol's'koho derzhavnogo tekhnichnogo universytetu. Issue 86: Filosofiia*, 70-73 [in Russian].

Krylov M. P. (2012). Regional'naya i etnokul'turnaya identichnost' v rossijsko-ukrainskom i rossijsko-ukrainsko-belorusskom porubezh'e: istoricheskaya pamyat' i kul'turnye transformacii. *Labirint*, 2, 28-42. [in Russian].

Kukharonak T. I. (2011). Belaruska-ukrainskii etnakul'turnyia wzaemadzeianni tradytsyi kharchavannia. *Pytanni mastatstvaznavstva, etnolohii i fal'klarystyki*. (2), 391-398. [in Belarusian].

Kushner (Knyshhev) P. I. (1951). E'tnicheskie territorii i e'tnicheskie granicy. In *Tokarev S. A. (Ed.). Trudy instituta e'tnografii im. N. N. Mikluxo-Maklaya. Novaya seriya. Vol. XV*. Moskva: Izdatelstvo AN SSSR. [in Russian].

Kutsmani B., Kappeler A., Kravchenko V., Vul'f L., Plokhij S., Braun K. & Lep'iavko S. (2011). Poverkh kordonu: kontseptsiiia prykordonnia iak ob'iekt doslidzhennia. *Forum. Ukraina moderna, (18: Pohranychchia. Okrainy. Peryferii)*, 71-77. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].

Listova T. A. (2006). Semejnye obryady rusko-belorusskogo pogranych'ya v kontekste e'tnopoliticheskoy istorii. XIX – nachalo XXI vv. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Moskva. [in Russian].

Matviias I. H. (1999). *Ukrains'ka nova i ě hovyry*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Mownakul'turnaia prastora Berastsejshchyny: zbornik navukovykh artykulaw. (2010). Brest: Al'ternatyva. [in Belarusian].

Nahorniuk O. A. (2011). Kartohrafuvannia pokhoval'no-pomynal'noi atrybutyky na mezhi Zakhidnoho i Seredn'oho Polissia. *Problemy etnomuzykolohii*. (6), 104-112. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Petnomuz_2011_6_21.pdf. [in Ukrainian].

Nazarova T. V. (1964). Ukrainsko-belorusskaya yazykovaya granica v rajone Nizhnej Pripyati. In *Voprosy dialektologii vostochnoslavjanskikh yazykov*. (pp. 124-140). Moskva. [in Russian].

Nesen I. (2005). *Vesil'nyj rytual Tsentral'noho Polissia: tradytsijna struktura ta reliktovi formy (seredyna XIX – XX st.)*. Kyiv. [in Ukrainian].

Nykonchuk M. V. & Nykonchuk O. M. (1990). *Budivel'na leksyka pravoberezhnoho Polissia v leksyko-semantichnij systemi skhidnoslov'ians'kykh mov*. Zhytomyr: RVV oblpolihrafvydav. [in Ukrainian].

Nykonchuk M. V. (1994). *Leksychnyj atlas Pravoberezhnoho Polissia*. Kyiv; Zhytomyr: Derzhavna kartohrafichna fabryka. [in Ukrainian].

Pam'iatky Ukrainy: istoriia ta kul'tura. (2002), 3-4. [in Ukrainian].

Pashkova H. T. (1978). *Etnokul'turni zv'iazky ukrainsiv ta bilorusiv Polissia (na materialakh vesil'noi obriadovosti)*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Plotnikova A. A. (2004). *E'tnolingvističeskaya geografiya Yuzhnoj Slavii*. Moskva: Indrik. [in Russian].

Ponomar L. H. (2011). Etnohrafichnyj atlas odiahu ukrains'ko-pol's'ko-bilorus'koho porubizhzhia: problemy kartohrafuvannia ta interpretatsii. In *Materialy do ukrains'koi etnolohii: shchorichnyk. Zbirnyk naukovykh prats'*. Issue. 10 (13), 365-370. [in Ukrainian].

Problemy suchasnoi arheolohii. (1994). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Temushev V. N. (2009). *Gomel'skaya zemlya v konce XV – pervoj polovine XVI v. Territorial'nye transformacii v pogranichnom regione*. Moskva: Kvadriga. [in Russian].

Tolstaya S. M. (1992). E'tnolingvističeskoe kartografirovanie v zone ukrain-sko-belorusskogo pogranich'ya. In Bartmiński J. i Łesioł M. (Ed.). *Dzieje Lubelszczyzny. Vol. VI. Między Wschodem a Zachodem. (IV. Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim)*. (pp. 75-81) Lublin. [in Russian].

Tolstaya S. M. (2010). *Semantičeskie kategorii yazyka kul'tury. Očerki po slavyanskoj e'tnolingvistike*. Moskva: Knizhnyj dom "LIBROKOM". [in Russian].

Tolstoj N. I. (1986). Materialy k Polesskomu E'tnolingvističeskomu atlasu. Opyt kartografirovaniya. In Tolstoj N. I. & Tolstaya S. M. *Slavyanskij i balkanskij fol'klor: Dukhovnaya kul'tura Poles'ya na obshheslavyanskom fone* (pp. 3-44). Moskva: Nauka. [in Russian].

Tolstoj N. I. (1995). E'tnokul'turnoe i lingvističeskoe izučenie Poles'ya (1984–1994). In *Slavyanskij i balkanskij fol'klor*. (pp. 5-20). Moskva: Indrik. [in Russian].

Vasianovych O. O. (2007). *Narodna meteorolohiia ukraintsiv Tsentral'noho Polissia kintsia XIX – pochatku XXI st.* [Folk Meteorology of the Ukrainians of the Central Polissya Region in the end of XIX – beginning of XXI century]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

Vedy: navukovaia informatsyjna analityčnaia hazeta Belarusi. (2006), 30. [in Russian].

Venherskaia V. (2011). Markirovanie otlichyij i solidarnosti naseleniya Poleskogo i Podol'skogo frontirov v XIX v.: fenomeny i dilemmy identičnostej. *Perekrestki*, 3-4, 251-273. [in Russian].

Vodotyka T. (2012). Teoriia frontyru ta ii piznaval'ni mozhlyvosti u konteksti istoričnoi rehionalistyky. *Rehional'na istoriia Ukrainy*, 6, 101–114. [in Ukrainian].

Yatskevich A. (Ed). (1999). *Kul'tura belaruskaha pahranychcha: Tematychny zb. navuk. prats. Kniha 5. Kul'tura belarуска-ukrainska-rasijskaha sumezhzhia*. Mazyr: MazDPI imia N. K. Krupskaj. [in Polish].

Zhloba S. (2011). Etnakul'turnyia mikrarehieny na Stolinshyne. In *Mounakul'turnaia prastora Brestska-Pinskaha Palessia: zbornik navukovykh artykulaw*: (pp. 105-109) Brest: Al'ternatyva. [in Belarusian].